

АДАПТИВНЕ ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК ЧИННИК РЕАБІЛІТАЦІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ ЗІ СЛАБКИМ СЛУХОМ

В. П. Бізін, О. І. Антонова

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського
вул. Першотравнева, 20, г. Кременчуг, 39600, Україна. E-mail: antonovaei@mail.ru

Розроблено та науково обґрунтовано корекційну програму фізкультурно-спортивної роботи з використанням рухливих ігор у спеціальних закладах освіти, що ґрунтується на принципах розвивального навчання, корекційної спрямованості, діяльності. Така робота сприяє збільшенню рухової активності, покращенню фізичного та психологічного станів глухих дітей молодшого шкільного віку. З'ясовано, що використання фізичних вправ, рухливих ігор протягом дня залежить від рівня їх інтенсивності, складності. Результати дослідження дозволяють стверджувати, що різноманітність і спрямованість фізичних вправ, які застосовуються у системі адаптивного фізичного виховання, варіативність їх виконання дозволяють підвищити фізичну підготовленість слабкочуючих учнів спеціальних шкіл до оптимального рівня.

Ключові слова: адаптивне фізичне виховання, рухливі ігри, слабкочуючі діти.

АДАПТИВНОЕ ФИЗИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ КАК ФАКТОР РЕАБИЛИТАЦИИ И СОЦИАЛЬНОЙ АДАПТАЦИИ СЛАБОСЛЫШАЩИХ ДЕТЕЙ

В. П. Бизин, Е. И. Антонова

Кременчугский национальный университет имени Михаила Остроградского
ул. Первомайская, 20, г. Кременчуг, 39600, Украина. E-mail: antonovaei@mail.ru

Разработана и научно обоснована коррекционная программа физкультурно-спортивной работы с использованием подвижных игр в специальных образовательных заведениях, которая основывается на принципах развивающего образования, коррекционной направленности, деятельности. Такая работа способствует увеличению двигательной активности, улучшению физического и психологического состояния глухих детей младшего школьного возраста. Установлено, что использование физических упражнений, подвижных игр на протяжении дня зависит от уровня их интенсивности, сложности. Результаты исследования позволяют утверждать, что разнообразие и направленность физических упражнений, применяемых в системе адаптивного физического воспитания, вариативность их выполнения позволяют повысить физическую подготовленность слабослышащих учеников специальных школ до оптимального уровня.

Ключевые слова: адаптивное физическое воспитание, двигательные игры, слабослышащие дети.

АКТУАЛЬНІСТЬ РОБОТИ. Однією з актуальних проблем є необхідність створення оптимальних умов для життєдіяльності інвалідів, особливо дітей, які потребують відновлення втраченого контакту з довкіллям, корекції та наступної психолого-педагогічної реабілітації, трудової адаптації та інтеграції до соціуму.

Різноманітність і спрямованість фізичних вправ, що застосовуються у системі адаптивного фізичного виховання, варіативність їх виконання дозволяють здійснювати добір і необхідне їх поєднання з урахуванням завдань корекції рухових порушень і підвищення фізичної підготовленості учнів спеціальних шкіл до оптимального рівня.

Утрата слуху, особливо у ранньому віці, негативно позначається на формуванні індивідуальності людини, розвитку функціональних систем і гальмує її соціальну, побутову і психологічну адаптацію, тому вивчення змін у функціональних системах, що взаємодіють і впливають на слуховий аналізатор, має суттєве значення не тільки для діагностування хвороби та викликаних нею ускладнень, але й для обґрунтування і вибору ефективної методики корекції рухових порушень у слабкочуючих.

Метою роботи є розробка та наукове обґрунтування програми розвитку рухової сфери слабкочуючих учнів молодшого шкільного віку засобами адаптивного фізичного виховання.

МАТЕРІАЛ І РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ. Відповідно до «Переліку програм, підручників та навчальних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання у спеціальних загальноосвітніх закладах» у школах-інтернатах для глухих дітей фізичне виховання здійснюють за Програмою із фізичної культури для загальноосвітніх навчальних закладів 1–11 класів.

У спеціальних школах для слабкочуючих і глухих дітей чинна програма концентрує увагу, головним чином, на навчальному аспекті фізичного виховання, вважаючи, за аналогією із загальноосвітніми предметами, що основне завдання предмету «фізична культура» полягає у тому, щоб передати учням знання, вміння, навички, які необхідні їм у майбутньому житті. Під час занять не відбувається цілеспрямованого розвитку здібностей, а основна увага зосереджується на навчанні та вдосконаленні техніки видів спорту.

Сьогодні Концепцією державного стандарту спеціальної освіти дітей із особливими потребами така практика визнана недоцільною [2]. Для підвищення фізкультурно-спортивної активності необхідно задіяти нові, різноманітні за змістом форми занять, надати дітям можливість обирати вид заняття, зменшити частку традиційних (обов'язкових) заходів [3, 5]. Діти молодшого шкільного віку володіють усіма видами рухів (ходьбою, бігом, стрибками, метанням) ще не досить

досконало, тому рухливі ігри, які пов'язані з природними видами рухів, повинні займати у них провідне місце [1, 7].

Методиці ігрової діяльності у спеціальних освітніх закладах необхідно приділяти більше уваги, ніж у загальноосвітній школі [5]. Це пов'язано із розвиваючим значенням гри, можливістю вирішення виховних завдань, розвитком мови та спілкування. Гра також сприяє розвитку особистості дитини в цілому: її пам'яті, самостійності, уяви, творчої активності, ініціативності, мислення [7]. Наявність у грі радісних емоцій, веселих несподіванок позитивно впливає на стан життєвого тону дитячого організму [7].

Основне завдання при навчанні слабкочуючих і глухих дітей іграм – формування самої діяльності: розвиток інтересу до ігор, взаємодія з іграшками, формування рольової поведінки, вміння використовувати предмети-замінники або уявні предмети, вміння розширювати сюжети ігор [8]. Моделюючи в іграх вчинки та взаємовідносини людей, можна впливати на поведінку дітей, засвоєння ними деяких моральних правил [6, 8]. Слабкочуючі та глухі діти мають недостатній досвід спілкування і не завжди розуміють норми та правила поведінки в різних ситуаціях.

Гра – це не тільки дозвілля, це особливий метод залучення дітей до творчої діяльності [8]. Гра пробуджує у дитині могутні сили, а інформація, яку діти отримують у грі, збагачує їх, фантазія стає змістовнішою й цікавішою. Важливим є застосування у фізичному вихованні дітей національних ігор, які допомагають глибше пізнати історію власного народу, його традиції, звичаї, обряди [4, 6].

Саме гра полегшує соціальну адаптацію дитини [5]. Доцільно підібрані з урахуванням віку, стану здоров'я, характеру функціональних змін організму та ступеня фізичної підготовки дітей рухливі ігри, особливо на свіжому повітрі, можуть одночасно сприяти оздоровленню, зміцненню організму дитини, загартуванню і, тим самим, профілактиці захворювань [8]. Дослідженнями педагогів, фізіологів, лікарів доведено позитивний вплив рухливих ігор на організм дітей [9]. У грі повноцінно може бути реалізоване завдання мовного розвитку глухої дитини. Емоційний фон, притаманний дитячій грі, сприяє кращому засвоєнню мовного матеріалу порівняно з іншими видами діяльності [5]. Тому, на основі вищезазначеного, було вирішено розробити спеціальну програму комплексного використання засобів фізичного виховання для слабкочуючих і глухих дітей 6–10 років.

При створенні програми бралися до уваги, окрім загальнодидактичних принципів (наочності, систематичності, доступності, поступовості, активності та самостійності), ще й специфічні для слабкочуючих і глухих дітей принципи: принцип розвивального навчання, корекційної спрямованості, принцип діяльності. Принцип розвивального навчання дозволяє орієнтуватися на здорові сили дитини, визначення її індивідуальних можливостей.

Перед початком роботи з слабкочуючими і глухими дітьми вивчалися їх психологічні особливос-

ті: діти можуть бути активно-діяльними, раціонально-орієнтованими, пасивними та індиферентними [6]. У активно-діяльних дітей настрої, в основному, кращий за їхній фізичний стан, вони жваво та легко залучаються до гри. Раціонально-орієнтовані діти мають стійкий фізичний стан, власні сили витрачають раціонально, згідно із ситуацією. У пасивних дітей настрої насправді часто гірший за їхній фізичний стан; вони вимагають більшої уваги до себе. У дітей, які є індиферентними, спостерігається байдужість до власного здоров'я, вони мало емоційні. З дітьми перших двох категорій працювати легко, а от інших потрібно заохочувати до спільної діяльності, хвалити. Це допомагає їм долати труднощі, критично оцінювати свої дії, покращувати техніку вправ, ігор. Для загального зацікавлення дітей вносилися елементи новизни у ігри, змінювалися елементи вправ, їхня послідовність.

Принцип корекційної спрямованості реалізувався завдяки індивідуально-диференційованому підходу до дитини, враховуючи при цьому структуру та вираженість порушень, виявлення потенційних можливостей кожної дитини зокрема. Корекційна спрямованість виражається і у доборі засобів фізичного виховання, спрямованих на подолання існуючих порушень рухової функції у слабкочуючих і глухих дітей. Враховуючи те, що для слабкочуючих і глухих дітей характерна швидка втомлюваність, менша стійкість уваги, порушення координації рухів, невпевненість і низький темп виконання рухів, вайлуватість, важкість збереження статичної та динамічної рівноваги, низький рівень розвитку просторової орієнтації, менший обсяг короткочасної пам'яті, важчий процес входження у навчання, запропоновані рухливі ігри були спрямовані на зменшення та подолання цих явищ. У навчанні слабкочуючих і глухих дітей широко використовуються збережені аналізатори: зоровий, руховий, тактильний.

Важливим є дотримання принципу діяльності. Через різні види діяльності глуха дитина пізнає навколишній світ, опановує соціальну сферу життя, визначає взаємовідносини з іншими. Це ще раз підкреслює важливість використання саме ігрової діяльності для таких дітей.

Принцип розвивального навчання враховувався при доборі ігор відповідно віку, стану здоров'я дітей.

Серед методів, які використовують у роботі із слабкочуючими та глухими дітьми, є загальні (використовуються у різних типах шкіл, у тому числі й у загальноосвітніх), спеціальні (використовують при вивченні того чи іншого предмету у школі глухих) та специфічні (використовують при вивченні глухими дітьми конкретних навчальних предметів, зокрема вивчення мови) [4].

Враховуючи особливу роль зорового сприйняття у пізнанні навколишнього світу слабкочуючими та глухими дітьми, переважання уявного мислення, наочні методи вважаються більш ефективними у процесі виховання та навчання таких дітей. Під час проведення ігор використовувалися світлові подразники, кольорове оснащення, малюнки окремих

елементів гри, пов'язки, різнокольоровий одяг, прапорці.

Також активно впроваджувались прийоми наслідування дій. Однак діти копіюють лише зовнішній бік поведінки, не заглиблюючись у її зміст.

Важливо, щоб ігри викликали позитивні емоції. Потрібно уникати проявів образи, злості, страху. Кожна гра вимагає об'єктивної оцінки. Важливо слідкувати за дотриманням правил, що сприяє кращій техніці гри та підвищує інтерес до неї.

Програма корекції фізичного стану дітей з вадами слуху молодшого шкільного віку засобами фізичного виховання спрямована на розв'язання таких основних завдань:

- 1) зміцнити та покращити здоров'я;
- 2) сприяти збільшенню загальної рухової активності;
- 3) покращити функціональні можливості систем організму;
- 4) покращити швидкість рухової реакції;
- 5) сприяти покращенню вестибулярних функцій (координації рухів, їх точності, подолання важкості збереження статичної та динамічної рівноваги);
- 6) сприяти покращенню орієнтації дитини у просторі;
- 7) сприяти профілактиці та подоланню порушень постави і плоскостопості;
- 8) формувати життєво важливі вміння та навички;
- 9) сприяти розвитку та покращенню пам'яті, уваги;
- 10) виховувати моральні цінності;
- 11) виховувати потребу у систематичних заняттях спортом;
- 12) підготувати та прискорити інтеграцію глухих дітей у суспільство.

Усього було використано 37 рухливих ігор, із них 22 гри коригуючого характеру і 15 ігор – загальнорозвивального впливу. Науковці вважають, що під час уроку фізичної культури необхідно використовувати ігри, враховуючи їх інтенсивність [4]. В основу поділу ігор за інтенсивністю було обрано показник частоти серцевих скорочень, а саме: ігри низької інтенсивності – ЧСС не перевищує 120 уд/хв; ігри середньої інтенсивності – ЧСС коливається від 120 до 140 уд/хв; ігри високої інтенсивності – ЧСС не перевищує 150 уд/хв.

Окрім цього, запропоновані рухливі ігри класифіковані: за складністю та рівнем сприйняття (рухливі ігри для 1–3 класів), за характером впливу на організм (ігри загальнорозвивального та корекційного впливу). Ігри загальнорозвивального впливу спрямовані на розвиток сили, швидкості, спритності, гнучкості та витривалості. Ігри корекційного впливу спрямовані на покращення координації рухів, їх точності, рівноваги, орієнтації у просторі, швидкості реакції, уваги, пам'яті.

При виборі гри потрібно враховувати час її проведення (урок фізичної культури, ранкова гімнастика, велика перерва, заняття з лікувальної фізичної культури, прогулянка, позаурочний час). Учителю також необхідно звертати увагу і на найбільш небез-

печні моменти, які можуть виникнути під час проведення гри, та бути готовим підстрахувати дітей.

Під час занять необхідно чергувати ігри високої інтенсивності з малорухливими. Також необхідно враховувати результати лікарського контролю та особливу увагу звертати на дітей з ослабленим здоров'ям.

У *підготовчій частині уроку* використовувались ігри низької та середньої інтенсивності. Це ігри невеликої рухливості та складності на увагу, зосередженість, поступову фізіологічну та психологічну підготовку організму школяра до фізичного навантаження в основній частині уроку.

В *основній частині уроку* застосовували ігри середньої та високої інтенсивності. Вони сприяють закріпленню та вдосконаленню тих чи інших рухових дій, вирішенню поставлених на уроці завдань. Використання ігор наприкінці основної частини допомагає поступово знизити навантаження, зберегти і посилити позитивні емоції, підготувати дітей до наступних занять.

У *заклучній частині уроку* використані рухливі ігри низької інтенсивності. Вони сприяють зниженню фізичного та психологічного навантаження учнів на уроці. Це ігри на увагу, з простими рухами, на відновлення дихання. На кожному уроці ми проводили 3–4 гри.

Запропонована програма рухливих ігор спрямована і на збільшення рухової активності слабкочуючих і глухих дітей внаслідок використання на уроках і при підготовці домашніх завдань фізкультурних пауз і фізкультурних хвилинок, комплексів вправ для профілактики та корекції недоліків постави.

На загальноосвітніх уроках, які вимагають від учнів зосередження, уваги, посидючості, слабкочуючі та глухі діти виконували фізкультурні хвилинки та фізкультурні паузи. Сигналом до їх початку було послаблення уваги учнів, посилення гамору на уроці, почервоніння обличчя учнів, загальмування їхніх рухів, або, навпаки, значна рухливість окремих дітей. Усе це свідчить про те, що у дітей настала втома і доцільно припинити навчальну діяльність та перейти до виконання комплексу вправ фізкультурної хвилинки. Змістом фізкультурних хвилинок і фізкультурних пауз був комплекс із 3–4 загальнорозвивальних вправ, що повинні охоплювати всі основні групи м'язів. Дозування кожної вправи – від чотирьох до шести повторень. Через 2–3 тижні комплекси вправ необхідно замінити іншими [3].

Запропоновану спеціальну програму використання засобів фізичного виховання було впроваджено у навчальний процес Полтавської загальноосвітньої школи-інтернату I–III ступенів для дітей із вадами слуху (67 чоловік) [3].

Слабкочуючі та глухі діти були розподілені на дві групи: перша група КГ (контрольна) (33 особи) – діти, які займалися за програмою загальноосвітньої школи, друга група ЕГ (експериментальна) (34 особи) – діти, що займалися за спеціальною програмою впродовж одного навчального року. Рухливі ігри та комплекси вправ використовували на уроках фізичної культури, під час великих перерв,

на уроках лікувальної фізичної культури, під час ранкової гігієнічної гімнастики, у позаурочний час, зокрема [7]:

- під час ранкової гімнастики – ігри низької та середньої інтенсивності;
- під час великих перерв – ігри низької та середньої, а також частково високої інтенсивності;
- на уроках лікувальної фізичної культури – лише ігри низької інтенсивності;
- у позаурочний час – ігри середньої та високої інтенсивності.

Застосування програми корекції фізичного стану слабкочуючих і глухих дітей молодшого шкільного віку засобами фізичного виховання [6] у режимі дня спеціальних шкіл-інтернатів дало змогу виявити тенденцію до покращення показників фізичного розвитку: вони наближаються до показників здорових дітей. Встановлено збільшення фізичної працездатності у слабкочуючих та глухих дівчаток і хлопчиків 6–7 років і досягає рівня здорових дітей. Серед слабкочуючих і глухих дітей 8–10 років фізична працездатність також дещо збільшилася, але ж лише наближається до рівня здорових дітей [7].

Корекційна програма засвідчила позитивні зміни фізіологічних механізмів дії фізичних вправ на стан дихальної, серцево-судинної систем [6].

Достовірні зміни відбулися за величиною життєвої ємності легень у глухих дітей ($p < 0,05$) – вона досягає рівня здорових. Це свідчить про збільшення резервних можливостей дихальної системи слабкочуючих і глухих дітей [7].

За шкалою адаптаційної поведінки в ЕГ середній приріст балів склав 7,6 % за всіма чинниками, які досліджувалися. Приріст у даному виді випробувань в учнів КГ виявився несуттєвим – 2,8 % відповідно [7].

Статистичні підрахунки психодіагностичного дослідження засвідчили, що зростання рівня адаптаційної поведінки у дітей експериментальної групи статистично достовірне порівняно із контрольною; - у них значно зменшився рівень тривожності порівняно з учнями контрольної групи.

За показниками рівня шкільної тривожності в ЕГ було зафіксовано покращення результатів у середньому по групі на 8,4 %. Приріст у даному виді випробувань в учнів КГ виявився несуттєвим – 3,9 % відповідно [7].

Статистичні підрахунки психодіагностичного дослідження засвідчили, що зростання рівня адаптаційної поведінки у дітей ЕГ статистично достовірне порівняно з КГ; у них значно зменшився рівень тривожності порівняно з учнями КГ.

Програма розвитку рухової сфери слабкочуючих і глухих учнів молодшого шкільного віку засобами адаптивного фізичного виховання сприяла формуванню необхідної адаптаційної шкільної поведінки та зниженню рівня тривожності.

Результати дослідження дозволяють стверджувати, що різноманітність і спрямованість фізичних вправ, що застосовуються у системі адаптивного фізичного виховання, варіативність їх виконання дозволяють здійснювати добір і необхідне їх поєд-

нання з урахуванням завдань корекції рухових порушень і підвищення фізичної підготовленості слабкочуючих і глухих учнів спеціальних шкіл до оптимального рівня [3].

Отримані результати дослідження дозволяють коригувати фізичний стан та ефективніше використовувати засоби фізичного виховання, зокрема рухливі ігри, для слабкочуючих і глухих дітей молодшого шкільного віку у спеціальних школах-інтернатах [7].

ВИСНОВКИ. Аналіз отриманих даних дозволив оцінити ефективність програми корекції фізичного стану дітей зі слабким слухом молодшого шкільного віку засобами фізичного виховання. Результати педагогічного експерименту свідчать про те, що розроблена корекційна програма використання засобів фізичного виховання позитивно вплинула на фізичний та психологічний стан глухих дітей молодшого шкільного віку.

Систематичне використання запропонованої програми є необхідним для збереження оптимального рухового режиму, гармонійного фізичного розвитку, покращення фізичної працездатності, а, разом із тим, і для зміцнення здоров'я слабкочуючих і глухих дітей молодшого шкільного віку. У подальшому планується розробити методику покращення фізичного, психічного та соціального стану дітей із вадами слуху засобами фізичного виховання, спорту та фізичної реабілітації

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрощук Н. Рухливі ігри та естафети у фізичному вихованні школярів / Н. Андрощук. – Т. : Підручники і посібники, 2001. – 144 с.
2. Антропова М. В. Что надо знать о двигательной активности и закаливании детей / М. В. Антропова // Физическая культура в школе. – 1993. – № 3. – С. 28–36.
3. Борисенко А. Ф. Організація і методика проведення фізкультурних хвилин і фізкультурних пауз з учнями початкових класів / А. Ф. Борисенко // Фізичне виховання в школі. – 2000. – № 3. – С. 25–27.
4. Войтек В. І. Психологічний словник / В. І. Войтек – К. : Здоров'я, 1986. – С. 20–26.
5. Гонтарук Л. Профілактично-лікувальна гімнастика в школі : навч. посібник / Л. Гонтарук. – Л. : Львівська політехніка, 2001. – Част. 1. – 148 с.
6. Грибовська І. Б. Комплексна оцінка функціонального стану вестибулярної сенсорної системи глухих дітей та його корекція в процесі фізичного виховання: автореф. дис. ... канд. наук фіз. вих.: 24.00.02 / І. Б. Грибовська; Волинський ДУ ім. Л. Українки. – Луцьк, 1998. – 17 с.
7. Грибовська І. Б. Фізична і розумова працездатність у глухих дітей 9–10 років / І. Б. Грибовська // Роль фізичної культури в здоровому способі життя : матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф., 18–22 травня 1997. – Львів, 1997. – С. 119–120.
8. Гуринович Х. Є. Комплексне використання засобів фізичного виховання для глухих дітей мо-

лодшого шкільного віку / Х. Є. Гурінович // Актуальні проблеми спеціальної психології та педагогіки : збір. наук. праць. – Херсон, 2005. – с. 60–64.

9. Гурінович Х. Є. Оцінка фізичної працездатності глухих дітей 9–10 років / Х. Є. Гурінович, І. Б. Грибовська, В. М. Трач // Концепція розвитку галузі фізичного виховання і спорту в Україні : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., 16–18 квітня 2003. – Рівне, 2003. – 114 с.

ADAPTED PHYSICAL EDUCATION AS A FACTOR OF REHABILITATION AND SOCIAL ADAPTATION OF HEARING CHILDREN

V. Bizin, O. Antonova

Kremenchuk Mykhaylo Ostrogradskiy National University

vul. Pershotravneva, 20, 39600, Kremenchuk, Ukraine. E-mail: antonovaei@mail.ru

Purpose. The article presents the scientific basis of physical culture and sports work with the predominant use of mobile games in special educational institutions which helps to increase motor activity and improve the physical condition of deaf children of primary school age. Researches of educational staff, physiologists, physicians and formative experiment proved a positive influence of outdoor games on the organism of children with impaired hearing and their social adaptation are under analysis. **Methodology.** The analysis of theoretical research synthesis allowed to define the main principles, content, phases of correctional work with hearing impaired children of primary school age by means of physical culture; an experiment that allowed us to test the effectiveness of author's program of physical culture for children with hearing impairments. **Results.** Correctional program for the development of hard of hearing pupils of younger school age by means of physical education contributed to the improvement of physical health (respiratory system, cardiovascular system, muscle and skeleton system), formation of necessary adaptive school behavior and reduce the level of anxiety children. It is found out that the use of physical exercises, outdoor games during the day depends on the level of their intensity and complexity. The results of the study suggest that the diversity and focus of the physical exercises used in adaptive physical education, the variability of their performance help to improve physical fitness hearing impaired students of special schools to an optimum level. **Originality.** Correctional program based on the physical and sports activities with outdoor games for the hearing impaired junior schoolchildren, based on the principles of developmental education, correctional activities, and implemented during the day (morning gymnastics, breaks during lessons, physical education classes, etc) is developed and experimentally tested. **Practical value.** The results of the study can be used by pedagogical staff of special schools for the deaf and hard of hearing children as well as researchers in the field of defectology, rehabilitation, methods of physical culture.

Key words: adaptive physical education, motor sports, hard of hearing children.

REFERENCES

1. Androshchuk N. Rukhlyvi ihry ta estafety u fizychnomu vykhovanni shkoliariv /N. Androshchuk. – Т. : Pidruchnyky i posibnyky, 2001. – 144 s.

2. Antropova M. V. Chto nado znat o dvyhatelnoi aktyvnosti y zakalyvanny detei / M. V. Antropova // Fyzycheskaia kultura v shkole. – 1993. – № 3. – S. 28–36.

3. Borysenko A. F. Orhanizatsiia i metodyka provedennia fizkulturnykh khvylynok i fizkulturnykh pauz z uchniamy pochatkovykh klasiv / A. F. Borysenko // Fizychno vykhovannia v shkoli. – 2000. – № 3. – S. 25–27.

4. Voitek V. I. Psykholohichnyi slovnyk / V. I. Voitek – K. : Zdorovia, 1986. – S. 20–26.

5. Hontaruk L. Profilaktychno-likuvalna himnastyka v shkoli : navch. posib. / L. Hontaruk. – L.: Lvivska politekhnika, 2001. – Ch. 1. – 148 s.

6. Hrybovska I. B. Kompleksna otsinka funktsionalnoho stanu vestybuliarnoi sensornoi systemy hlukhykh ditei ta yoho korektsiia v protsesi fizychnoho vykhovannia: avtoref. dys. ... kand. nauk fiz. vykh.: 24.00.02 / I. B. Hrybovska; Volynskiy DU im. L. Ukrainky. – Lutsk, 1998. – 17 s.

7. Hrybovska I. B. Fizychna i rozumova pratsezdattnist u hlukhykh ditei 9–10 rokiv / I. B. Hrybovska // Rol fizychnoi kultury v zdorovomu

10. Матвеев С. О. Шляхи удосконалення фізкультурно-спортивної роботи з інвалідами в Україні / С. О. Матвеев, І. І. Когут, Л. О. Радченко // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2004. – № 2. – С. 109–112.

sposobi zhyttia : materialy III Vseukr. nauk.-prakt. conf., 18–22 travnia 1997, Lviv, – L., 1997. – S. 119–120.

8. Hurinovykh Kh. Ye. Kompleksne vykorystannia zasobiv fizychnoho vykhovannia dlia hlukhykh ditei molodshoho shkilnoho viku / Kh. Ye. Hurinovykh // Aktualni problemy spetsialnoi psykholohii ta pedahohiky : zb. nauk. pr. – Kherson, 2005. – S. 60–64.

9. Hurinovykh Kh. Ye. Otsinka fizychnoi pratsezdattnosti hlukhykh ditei 9–10 rokiv / Kh. Ye. Hurinovykh, I. B. Hrybovska, V. M. Trach // Kontsepsiia rozvytku haluzi fizychnoho vykhovannia i sportu v Ukraini : materialy III Mizhnar. nauk.-prakt. conf., 16–18 kvitnia 2003. – Rivne, 2003. – 114 s.

10. Matvieiev S. Shliakhy udoskonalennia fizkulturno-sportyvnoi roboty z invalidamy v Ukraini / S. Matvieiev, I. Kohut, L. Radchenk // Teoriia i metodyka fizychnoho vykhovannia i sportu. – 2004. – № 2. – S. 109–112.

Стаття надійшла 18.02.2016.